

HİCR SÜRESİ

bildiren ve "elif lâm râ" (ٱلر) diye başlayan beş sûrenin (Yûnus, Hûd, Yûsuf, Ra'd ve İbrâhîm sûreleri) bir özeti gibidir. Sonuç kısmı da bütün bu sûrelerin nihâi hedefini belirleyen bir emirden ibarettir.

Bazı tefsir kitaplarında (meselâ bk. Zemahşerî, II, 320; Beyzâvî, I, 657) sûrenin fazileti hakkında Übey b. Kâ'b'dan rivayet edilmiş, "Hicr sûresini okuyan kimseye muhacirlerin, ensarını ve Hz. Peygamber'le alay eden kişilerin sayısının on katı ecir verilir" meâlindeki hadisin mevzû olduğu kabul edilmektedir (İbnü'l-Cevzî, I, 239-241; Zerkeşi, I, 432; İbn Hacer, IV, 94).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hcr" md.; Buhârî, "Tefsîr", 15/1-5; Tirmizî, "Tefsîr", 15/1-5; Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl* (nşr. İsmâ b. Abdülmuh-sin el-Humeydân), Beyrut 1411/1991, s. 275-277; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), II, 309-320; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Medine 1386/1966, I, 239-241; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XIX, 151-216; Kurtubî, *el-Câmi'*, X, 1-64; Beyzâvî, *Envârü't-ten-zil*, İstanbul 1303, I, 67-657; İbn Battûta, *Seyahatnâme*, I, 119; Zerkeşi, *el-Burhân*, I, 432; İbn Hacer, *el-Kâfi's-şâf fi'tahrîci ehadîsi'l-Keşşâf* (Zemahşerî, *el-Keşşâf* [Beyrut] içinde), IV, 94; Süyûtî, *el-İtkân* (Bugâ), I, 28, 30, 31, 32, 45-46; a.mif., *Esbâbü'n-nüzûl*, Beyrut 1986, s. 116-117; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XIV, 2-89; Muhammed Tâhir b. Âşûr, *Tefsîrû't-tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus 1984, XIV, 5-92; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 3036-3081; Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu* (İstanbul 1943), İstanbul 1980, s. 307-313; Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an* (trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr.), İstanbul 1996, II, 561-585; Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, Beyrut 1985, IV, 2121-2156; Abdullah Mahmûd Şehhâte, *Ehdâfû külli sûre ve makâşidühâ fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Kahire 1986, I, 169-187; Zuhûr Ahmed Azhar, "el-Hicr", *ÜDMİ*, VII, 944-945.

EMİN IŞIK

HİCRET (الهجرة)

Dinî sebeplerle
bir yerden diğer bir yere göçme
ve özellikle Hz. Peygamber'in
Mekke'den Medine'ye
göç etmesi olayı.

Sözlükte "terketmek, ayrılmak, ilgisini kesmek" anlamına gelen hecr (hicrân) masdarından isim olan hicret "kişinin herhangi bir şeyden beden, lîsânen veya kalben ayrılıp uzaklaşması" demektir; ancak kelime daha çok "bir yerin terkedilerek başka bir yere göç edilmesi" anlamında kullanılır. Terim olarak genelde gayri müslim ülkeden (darülharp) İslâm ülkesine göç etmeyi, özelden ise Hz. Peygamber'in ve Mekkelî müslümanların Medi-

ne'ye göçünü ifade eder. Medine'ye göç eden müslümanlara muhâcîr, Resûl-i Ekrem'e ve muhâcirlere yardım eden Medinelî müslümanlara da ensâr unvanı verilmiştir.

Kur'an-ı Kerîm'de hicret kelimesi yer almamakla birlikte otuz bir yerde "hecr" kökünden gelen çeşitli türevlerin geçtiği görülür. Bunlar kullanışlarına göre "Kur'an'ı terketmek" (el-Furkân 25/30), "bir kişiden veya gruptan ayrılmak" (en-Nisâ 4/34; Meryem 19/46; el-Müzzemmil 73/10), "kötü şeyleri terketmek" (el-Müddessir 74/5) ve terim anlamına uygun olarak "Allah uğrunda başka bir yere göç etmek" (meselâ bk. el-Bakara 2/218; Âl-i İmrân 3/195; en-Nisâ 4/89, 97; et-Tevbe 9/20) anlamlarına gelmektedir. "Hicret eden kimse" karşılığında da muhâcîr ve çoğul olarak muhâcîrîn, muhâcîrât kelimeleri kullanılmakta (meselâ bk. en-Nisâ 4/100; et-Tevbe 9/100, 117; en-Nûr 24/22; el-Mümtehine 60/10) bu âyetlerin çoğunda da Mekke'den Medine'ye göç eden müslümanlar kastedilmektedir.

Kur'an'da hicret kelimesinin geçmesi ve Mekke'den Medine'ye göç olayının muhâceret masdarından türeyen kelimelerle anlatılmış olması, Caetani'nin iddiasının aksine (*İslâm Tarihi*, III, 17-18) hicret tabirinin sonradan, hatta

Hicret güzergâhını gösteren harita

Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra ortaya çıktığına delâlet etmez; çünkü Kur'an-ı Kerîm'de olayın kendisinden çok onu gerçekleştirenlerin ve bu amellerinin önemine dikkat çekilmiş, ayrıca bu tabir hadisi pek çoğunda Mekke'den Medine'ye göç olayına işaret etmekte, ancak farklı anlamlarda kullanıldığı da görülmektedir. Meselâ bir hadiste, "Muhacir Allah'ın yasakladığı kötülük ve günahları terkeden kimsedir" denilmekte (Buhârî, "İmân", 4; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 4, "Vitir", 11), başka bir hadiste de hicretin "kötü şeyleri terketmek" anlamına geldiği belirtilmektedir (*Müsned*, IV, 114). Hicretin ahlâk ve zühd ile ilgisine işaret eden âyet ve hadisleri dikkate alan mutasavvıflar bu kavramı hem "haramları terk edip kötülüklerden uzaklaşmak", hem de "nefsi terbiye etmek maksadıyla yolculuğa çıkmak" veya "kalben ve zihnen halkı terketmek" anlamında kullanmış, seyrü sülûk dedikleri mânevî yolculuğu da bir çeşit hicret saymışlardır (Reşîdüddîn-i Meybûdî, I, 58).

Kur'an-ı Kerîm, Hz. Peygamber'den önceki dönemlerde de peygamberlerin ve onlara inanan insanların kâfirlerce hicret etmeye zorlandıklarından ve bunların inançları uğrunda yurtlarını bırakıp başka yerlere gittiklerinden bahseder. Hz. İbrâhîm, kavminin kendisini ateşte yakma teşebbüsünün ardından, "Doğrusu ben rabbimin emrettiği yere hicret ediyorum" demiş (el-Ankebût 29/26) ve önce Filistin'e, ardından Mısır'a göç edip daha sonra da Ken'an diyarına yerleşmişti. Hz. İbrâhîm'le beraber Filistin'e kadar bu hicrete katılan Hz. Lût, peygamberlik görevini yaparken kâfirlerin azgınlık ve ahlâksızlıkları karşısında Cenâb-ı Hak'tan aldığı emirle bir gece vakti inananlarla birlikte yurdundan çıkmış, arkasına dönüp bakmadan gitmesi istenilen yere gitmişti (Hûd 11/80-81; el-Hicr 15/65). Hz. Şuayb'a kavminin ileri gelen kibirliileri, "Ey Şuayb! Kesinlikle seni ve seninle beraber iman edenleri memleketimizden çıkaracağız; yahut dinimize dönemezsiniz" demişler (el-A'râf 7/88), onu ve müminleri hicrete zorlamışlardı. Hz. Mûsâ, Allah'ın emriyle geceleyin Mısır'dan yola çıktığı İsrâiloğullarını göç ettirmeyi başarmış, peşlerine düşen Firavun ve ordusu ise denizde boğulmuştu (Yûnus 10/90; Tâhâ 20/77-78; eş-Şuarâ 26/52-67). Bu gibi âyetlere dayanarak hicretin bütün peygamberlerin ha-

yatında yer aldığı söylenebilir; kâfirlerden görülen eziyet ve baskılar, hak dini tebliğ imkânının ortadan kalkmış olması onları göç etmek zorunda bırakmıştır. Nitekim İbrâhim sûresinde Mekkeliler'den öncekilerin, Nûh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonrâkilerin kıssaları anlatılırken kâfirlerin peygamberlerine, "Elbette sizi ya yurdumuzdan çıkaracağız ya da mutlaka dinimize döneceksiniz" dedikleri bildirilerek rablerinin bu peygamberlere, "Zalimleri mutlaka helâk edeceğiz" diye vaadde bulunduğu belirtilir (İbrâhim 14/9-13). Kitâb-ı Mukaddes'te de Hz. İbrâhim'in ve Lût'un hicretleriyle Hz. Mûsâ'nın İsrâiloğulları'nı Firavun'un zulmünden kurtarışı hikâye edilmektedir (Tekvîn, 12-13; Çıkış, 12/37-38, 14/1-31; Resullerin İşleri, 7/2-4).

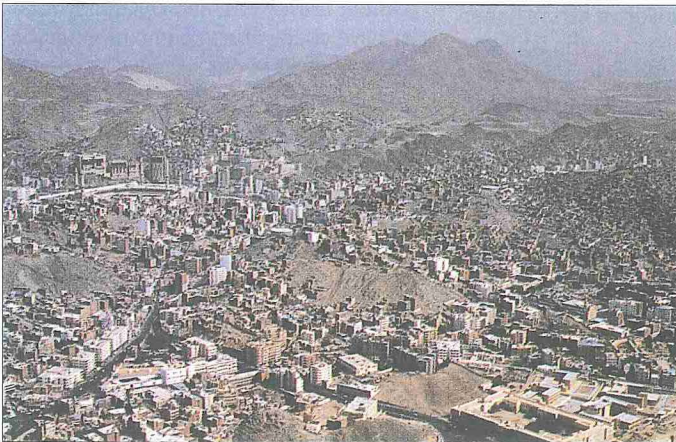
Hız. Peygamber ve kendisine inananlar da daha önceki peygamberler ve ümetlerinin âkıbetine mâruz kaldılar. Mekke müşrikleri Resûl-i Ekrem'e karşı İslâmiyet'i tebliğe başladığı andan itibaren olumsuz bir tavır takındılar. Bu tavır sadece İslâm'ı reddetmekten ibaret kalmadı; Hz. Peygamber alaya alındı, ona inananlara baskı uygulandı ve bu baskılar İslâmiyet'in Mekke'de yayılmaya başlaması üzerine eziyet ve işkenceye dönüştü. Hatta Ammâr b. Yâsir'in babası Yâsir ve annesi Sümeyye işkenceyle öldürüldü. Amcası Ebû Tâlib tarafından himaye edilmediğinden kendisi bu tür eziyetlere uğramamakla beraber ashâbının başına gelenlere son derece üzülen ve işkenceleri engellemeye de gücü yetmeyen Resûl-i Ekrem, aralarında Hz. Osman ve karısı Hz. Rukiyye (Hz. Peygamber'in kızı), Ca'fer b. Ebû Tâlib ve hanımı Esmâ bint Umeyy, Osman b. Maz'ûn, Zübeyr b. Avvâm, Hâlid b. Saîd ve karısı Ümeyme bint Hâlid, Abdullah b. Cahş, Abdullah b. Mes'ûd, Abdurrahman b. Avf, Ebû Ubeyde b. Cer-

râh, Mus'ab b. Umeyr gibi meşhur kişilerin de bulunduğu bir grup müslümanın Habeşistan'a gitmesine izin verdi. Habeşistan Necâşisi Ashame'nin semâvî bir dine mensup adaletli bir hükümdar olması ve Arapça bilmesi hicret için Habeşistan'ın seçilmesinde önemli bir sebep teşkil ediyordu. Ayrıca ulaşım kolaylığı ve muhacirlerin malî sıkıntılarını daha rahat şekilde giderebilmeleri imkânı da bu seçimi etkilemişti. On bir erkek ve dört kadından oluşan müslüman kafilesi 615'te Mekke'den Şuaybe Limanı'na, oradan da bir tekneyle Habeşistan'a gitti. Bu hicret, Hz. Peygamber'in henüz tebliğinin ilk yıllarında iken Afrika ile temasa geçmesini sağladı. İlk muhacirlerin iyi karşılanması üzerine ikinci hicret kafilesine yetmişten fazla müslüman katıldı (616). Böylece Habeşistan'a hicret edenlerin sayısı İbn İshak'ın kaydına göre kadın ve çocuklar hariç sekseni aşmakta ve toplam 108 kişiye ulaşmaktadır (*es-Sîre*, s. 210). Belâzûrî'nin düzenlediği listeye göre muhacirlerin sayısı 109'u bulmaktadır (*En-sâb*, I, 198-223). Habeşistan'a hicret konusuna özel bir yer ayırmış olan İbn İshak (*es-Sîre*, s. 156-157, 205-210, 238-241) ve İbn Hişâm ile (*es-Sîre*, I, 322-331) ashâbın hayatından bahsederken bu konuya da temas eden İbn Sa'd (*et-Tabakât*, III, 55-417; IV, 34-214; VIII, 36-301) gibi ilk devir İslâm tarihçileri Habeşistan'a hicret edenlerin isimleriyle ilgili farklı listeler vermektedir (geniş bilgi için bk. Öztürk, tür.yer.). Muhacirlerin sayısının artması üzerine endişeye kapılan Kureyşliler, Ashame en-Necâşî'ye bir heyet gönderip müslümanların iadesini istediler. Tarafları dinleyen Necâşî müşriklerin teklifini reddetti. Müşrikler de netice alamayınca bunun intikamını Mekke'de kalan müslümanlardan aldılar. Artık Mekke'deki müslümanlar çok daha kötü şartlarda var olma müca-

delesini veriyorlardı. Bir müddet sonra muhacirlerin otuz üç kişilik bir bölümü, müslümanlara karşı Şi'bü Ebû Tâlib'de sosyal ve ekonomik boykotun kaldırılması ve Mekkeliler'in müslüman olduğuna dair söylentilerin çıkması üzerine Mekke'ye döndü (620). Müşrikler, Bedir'de uğradıkları bozgunun ardından Ashame en-Necâşî'ye ikinci bir elçilik heyeti gönderdilerse de yine sonuç alamadılar. Habeşistan'da kalan son müslüman kafilesi daha sonra yine kendi arzularıyla ve Necâşî'nin hazırladığı gemilerle önce Câr Limanı'na geldiler, oradan da Medine'ye hareket ettiler (7/628). Resûl-i Ekrem Hayber'in fetih sırasında huzuruna çıkan muhacirlerin arasında Ca'fer b. Ebû Tâlib'i görünce çok sevinmişti (İbn Sa'd, IV, 34-35).

Müslümanlara ve Hz. Muhammed'i koruyan Hâşimoğulları'na karşı uygulanan üç yıllık boykotun ardından Ebû Tâlib'in ölümü müşriklere fırsat verdi ve bizzat Hz. Peygamber dahi birçok hakarete ve satışmaya hedef oldu. Böyle bir ortamda İslâm'ı tebliğ edemeyeceğini anlayan Resûl-i Ekrem Tâif'e giderek yeni bir çevrede davasını anlatmayı denediyse de çok sert bir tepkiyle karşılaştı ve Mekke'ye dönmek mecburiyetinde kaldı. Bu sıralarda Akabe'de tanıştığı bazı Medine (Yerrib) sakinlerinin İslâmiyet'e girmesi üzerine şehir halkını oluşturan Hazrec ve Evs kabileleri arasında Müslümanlığın gündeme yayılması ve buna bağlı olarak yapılan Akabe biatları hicret açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle İkinci Akabe Biati'nda Medineli müslümanlar Hz. Peygamber'i ve dolayısıyla Mekke müslümanları şehirlerine davet ederek geldiği takdirde canlarını, mallarını, kendi çocuklarını ve kadınlarını korudukları gibi onu koruyacaklarına, rahat günlerde de sıkıntılı anlarda da ona tâbi olacaklarına and içerek biatta bulundular.

Tâifliler ve diğer kabileler Resûl-i Ekrem'i reddederken Medine'den gelenlerin daha ilk görüşmede İslâm'a girmeleri ve her türlü tehlike ve sıkıntıya göze alarak şehrin kapılarını ona açmalarının, yani Medine'nin hicret yeri oluşunun sebep ve hikmetleri üzerinde durmak gerekir. İslâmiyet'in doğuşu sırasında bu şehirde oturan Evs ve Hazrec kabileleri arasında çok eskilere dayanan şiddetli bir düşmanlık vardı. 120 yıl boyunca birbirleriyle sık sık savaşa tutuşan bu iki kabile arasındaki son çarpışma hicretten beş veya altı yıl önce Buâs denilen yerde cereyan etmiş ve her iki taraftan pek çok kimse ölmüştü. Gerek Buâs gerekse daha önce yapı-

Mekke'den bir görünüşü

HİCRET

lan savaşlar birçok ocağın sönmesine yol açtığı için Hazrec ve Evs İslâmiyet'i tanıyınca bu yeni din sayesinde aralarındaki düşmanlığın kalkacağını ümit etmiştir. Bundan dolayı Buâs Savaşı'nın Medineliler'in İslâmiyet'e girişinde önemli bir yeri vardır. Nitekim Hz. Âişe'nin, "Buâs, Allah'ın Resûlullah için hazırlanmış olduğu bir gündü" dediği nakledilir (Buhârî, "Menâkıbü'l-enşâr", I, 27). Bundan başka Medine yahudilerinin son peygamberin yakın bir zaman içinde çıkacağını haber vermeleri de halk arasında bir peygamber beklentisi doğurmuştu. Öte yandan, şehrin İslâmiyet'in çevreye kolayca yayılmasına imkân sağlayacak merkezî bir konumda ve müdafaaya elverişli coğrafi bir yapıda olması, ayrıca kervan yollarının üzerinde bulunması da hicretin sebepleri arasında sayılmalıdır.

Ashaptan Medine'ye hicret eden ilk kişi Mahzûmoğulları'ndan Ebû Seleme Abdullah b. Abdülesed'dir. Ebû Seleme, Akabe biatlarından bir yıl önce hanımı Ümmü Seleme ile birlikte hicret etmiştir. Buhârî, Birinci Akabe Biatı'ndan (621) sonra Medine'ye İslâm'ı tebliğ için gönderilen Mus'ab b. Umeyr ile Abdullah b. Ümmü Mektûm'u ilk muhacirler olarak kabul eder ("Menâkıbü'l-enşâr", 46). İkinci Akabe Biatı'nın ardından (622) Hz. Peygamber'in hicrete izin vermesi üzerine ilk defa Âmir b. Rebîa ve hanımı Leylâ bint Ebû Hasme göç ettiler; onların arkasından da diğer sahâbiler gruplar halinde gitmeye başladılar. Hicret genellikle gizlice yapılmıştır; çünkü Mekkeliler ellerinden geldiğince engel olmaya çalışıyor, hatta yakaladıkları akrabalarını hapsediyorlardı. Yalnız Ömer b. Hattâb'ın, Kâbe'yi tavaf ettikten ve iki rek'at namaz kıldıktan sonra müşriklere meydan okuyarak alenen yola çıktığı bilinmektedir. Böylece ashabın büyük çoğunluğu kısa sürede Medine'ye göç etti; geride sadece Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve bunların aileleri, Hz. Ali ve annesi, ayrıca hicrete güç yetirememiş veya gidişleri engellenmiş belli kişiler kalmıştı. Muhacir sahâbiler Medine'ye vardıklarında ensar tarafından misafir edildiler.

Müslümanların büyük çoğunluğunun Medine'ye yerleşmesi ve İslâmiyet'in orada güçlenmeye başlaması Mekke müşriklerini korkuttu; Hz. Muhammed'in de bir gün oraya giderek ashabıyla birlikte kendilerine karşı bir tehlike oluşturacağından endişe ediyorlardı. Buna karşı bir tedbir almak üzere Dârünnedve'de toplandılar ve tartışacakları konu son dere-

ce önemli olduğundan Ebû Leheb dışında Hâşimoğulları'ndan hiç kimseyi çağırmadıkları gibi güvenmedikleri kimseleri de içeri sokmadılar. Bazı siyer kitaplarında yer alan, "şeytanın Necid halkından bir ihtiyar kılığında gelerek toplantıya katıldığı ve alınan kararda etkili olduğu" şeklindeki rivayetlere itibar etmemek gerekir. Dârünnedve'de uzun müzakerelerden sonra Ebû Cehil'in teklifiyle Hz. Peygamber'i öldürme kararı alındı. Bu kararı sadece bir kişi değil, Kureyş kabilelerinin her birini temsilen görevlendirilecek silâhşöhrlerden oluşan bir grup yerine getirecek, böylece Hâşimoğulları'nın kan davasına kalkışması önlenecekti.

Görevlendirilen kişiler suikast hazırlıklarına başlarken Resûl-i Ekrem de Cibrâil vasıtasıyla durumdan haberdar oldu, hicret etmek üzere harekete geçerek hemen Hz. Ebû Bekir'in evine gitti, onunla birlikte bir plan hazırladı. Plan gereğince bir kılavuz buldular; Abdullah b. Uraykıt adındaki bu kılavuz müşrik olmakla beraber güvenilir, mert bir kişiydi. Hz. Ebû Bekir, hicret için önceden hazırladığı iki deveyi kılavuza verdi ve üç gün sonra Sevr dağı'nın eteğinde buluşmak üzere onunla sözleşti. Evine giden Hz. Peygamber, ayrıldığı zaman evi kontrol edebilecek müşrikleri yanıltmak ve kendisine emanet bırakılan bazı eşyayı sahiplerine geri vermek üzere Hz. Ali'yi görevlendirdi ve gece yarısı Ebû Bekir'in evine gitti; oradan beraberce yola çıkarak Mekke'nin güneybatısındaki Sevr dağına vardılar ve bir mağaraya gizlendiler. Burada kaldıkları üç gün boyunca Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdullah geceleri gelerek elde ettiği bilgileri onlara aktarmıştır.

Resûl-i Ekrem'i öldürmekle görevlendirilen Mekkeliler onu evinde bulamayınca hemen aramaya koyulmuşlardı. Ebû Bekir'in evinde yapılan arama ve soruşturmalar da netice vermeyince bütün çevreyi taramaya başladılar ve etrafa haberciler göndererek onların başına ödül koyduklarını ilân ettiler. Bu aramalar sırasında içlerinden bir grup saklandıkları mağaranın yanına kadar gelmişti. Hz. Ebû Bekir duyduğu seslerden endişe ederek, "Ey Allah'ın resulü! Eğilip baksalar bizi görecekler" diyor, Resûl-i Ekrem ise Kur'an'da 4 işaret edildiği üzere, "Üzülmeye, elbette Allah bizimledir" cevabıyla onu teskin ediyordu (et-Tevbe 9/40). Allah'ın resulünü koruduğu âşikârdı; çünkü müşrikler mağaranın yanına kadar geldikleri halde içine bakmadan dönüp gittiler. Onların mağaraya bakmadan dönmelerine

sebepler olarak bir örümceğin mağaranın ağzına ağ ördüğünü ifade eden rivayetler -farklı görüşe sahip olanlar bulunmakla birlikte- pek çok muhaddis tarafından "hasen" olarak değerlendirilmiştir (*Müsned*, I, 348; İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 52; İbn Kesîr, III, 181; İbn Hacer, VII, 236); esasen bu rivayetlerin reddini gerekli kılacak bir sebep de mevcut değildir. Mağarada geçirilen üç günün sonunda Mekkeliler'in kontrolü ve aramaları oldukça tavsamıştı. Sözleşildiği gibi kılavuz Abdullah b. Uraykıt develerle birlikte Sevr'e geldi. Ebû Bekir'in âzatlısı Âmir b. Führeyde de kafilere alındı ve sahil yoluna doğru hareket edildi. Medine'ye salimen ulaşabilmek için işlek ve mütat yollar yerine farklı bir güzergâh tercih edilmiş ve bazan sarp dağ geçitlerinden, bazan çöllerin arasından geçilmiştir. Buna rağmen zaman zaman takibe uğradılar, sorguya çekildiler ve tehlikeli anlar yaşadılar. Müdlic kabilesine mensup Sürâka b. Mâlik'in takibi ve daha sonra Tâif muhasarasının ardından onun İslâm'a girmesiyle ilgili rivayet meşhurdur (bk. SÜRÂKA b. MÂLİK). Böyle bir tehlike Eslem kabilesinin topraklarına geldiği zaman da yaşandı. Kabilenin reisi Büreyde b. Husayb bir müfrezeyle kafilenin önünü kesti; ancak kısa bir görüşmenin ardından adamlarıyla beraber müslüman oldu ve mızrağına bağladığı sarığı ile Hz. Peygamber'e sancak açarak arazilerinden çıkıncaya kadar kendisine refakat etti. Bu arada yolculuk esnasında bazı güzel olaylar da yaşandı. Meselâ kafilere Kudeyd'de yiyecek bir şeyler almak üzere Ümmü Ma'bed Âtike bint Hâlid'in bulunduğu çadıra uğradı. Burada Resûl-i Ekrem sürüye katılamayacak kadar zayıf, sütten kesilmiş bir keçiyi beslemeyle sağınca keçi oradakilere yetip artacak kadar süt verdi. Ümmü Ma'bed'in, daha sonra çadıra dönen kocası Ebû Ma'bed el-Huzâi'nin isteği üzerine Hz. Peygamber'i tavsif ederken kullandığı ifadeler hilye edebiyatına konu olmuştur (bk. HİLYE; ÜMMÜ MA'BED).

Medine'deki müslümanlar Hz. Muhammed'in Mekke'den ayrıldığını öğrenmiş, fakat gecikince endişelenmeye başlamışlardı. Bundan dolayı her sabah Mekke yolu üzerindeki Harre mevkiine çıkıp gün yükselinceye kadar bekliyor, hararet artınca ümitlerini keserek evlerine dönüyorlardı. 8 Rebîülevvel (20 Eylül 622) Pazartesi günü de böyle yapmış ve dönmüşlerdi; ancak kısa bir süre sonra üç katlı bir evin damına çıkan bir yahudi kızı, ufukta Medine'ye doğru gelen bir kafil

görünce bunların beklenen misafirler olduğunu anladı ve bağırarak durumu ilân etti. Bunun üzerine müslümanlar Resûl-i Ekrem'i karşılamak için Harre'ye koştular. Ashabına kavuşan Hz. Peygamber, Medine'ye bir saatlik mesafede bulunan Kubâ mevkiinde Evs kabilesinin bir kolu olan Amr b. Avfoğulları'ndan Külsûm b. Hidm'in evine inerek bir süre dinlendi. İbn İshak ve İbn Hişâm'a göre Kubâ'daki ikamet dört gün (İbn Hişâm, II, 494), Bu-hârî'nin naklettiği bir rivayete göre ise on dört gün ("Menâkıbü'l-enşâr", 46) devam etmiştir. Bu hususta daha başka görüşler de mevcut olmakla birlikte verilen molanın fazla uzun sürmediği anlaşılmaktadır (bk. İbn Hacer, VII, 287). Bu süre zarfında Kubâ'da hemen bir mescid yaptırılan Hz. Peygamber bir cuma günü buradan ayrıldı ve Medine'ye yöneldi. Rânûnâ vadisine gelince Sâlim b. Avf kabilesine uğrayarak ilk cuma namazını kıldırdı; namazdan sonra da şehre ulaştı. Büyük bir kalabalık tarafından coşkuyla karşılanan Resûl-i Ekrem, kendisini evlerine davet eden kimseleri kırmamak için güzel bir usul buldu ve devesi Kasvâ'nın serbest bırakılmasını isteyerek onun çöktüğü yere en yakın eve ineceğini söyledi. Devenin, daha sonra Mescid-i Nebevî'nin yapıldığı boş bir arsaya çökmesi üzerine de en yakındaki evin sahibi Ebû Eyyüb el-Ensârî'nin misafiri oldu. Burada yedi ay kadar kaldıktan sonra mescidin bitişiğinde inşa edilen odalarına taşındı.

Kaynaklarda Hz. Peygamber'in Mekke'den çıkışı, Kubâ'ya varışı ve Medine'ye girişi hakkında verilen tarihler oldukça farklıdır. Bunların incelenmesi sonunda, Mekkeliler'in 26 Safer (9 Eylül 622) Perşembe günü suikast kararı aldıkları, durumu öğrenen Resûl-i Ekrem'in o gece şehri terk ederek Sevr mağarasına gittiği, 27-28-29 Safer (10-11-12 Eylül 622) Cuma, Cumartesi ve Pazar günlerini mağarada geçirdiği, 1 Rebülevvel (13 Eylül 622) Pazartesi günü mağaradan yola çıktığı, 8 Rebülevvel (20 Eylül 622) Pazartesi günü Kubâ'ya indiği ve 12 Rebülevvel (24 Eylül 622) Cuma günü Medine'ye girdiği anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicretiyle İslâm tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Hadise sadece bir mekân değişikliği boyutunda kalmamış, İslâm'ın daveti, teşri faaliyeti ve siyaseti açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu sebeple hicretin ve muhacirlerin değer ve şerefinden bahseden pek çok âyet ve hadis vardır. Meselâ bir âyette şöyle

Kubâ
Mescidi –
Medine

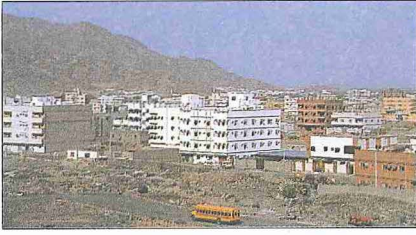
denilmektedir: "Öne geçen ilk muhacirler ve ensarla onlara güzellikle tâbi olanlar, işte Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. Allah onlara içinde ebedî kalacakları, altından ırmaclar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük kurtuluştur" (et-Tevbe 9/100). Hz. Peygamber de ensara karşı yaptığı bir konuşmada, "Eğer hicret şerefi olmasaydı ben muhakkak ensardan bir fert olmak isterdim" diyerek (Müsned, II, 315; Müslim, "Zekât", 139) muhacirliğin şerefini yerini hiçbir şeyin tutamayacağını belirtmiştir. Bütün müslümanlar da hicrete ve muhacirlere ayrı bir değer atfetmişlerdir. Sahâbeyi tabakalara ayıran İslâm âlimleri ilk sırayı daima muhacirlere vermişlerdir.

Hicretten sonra muhacirlerle ensar arasında tam bir kaynaşma ve dayanışmanın olduğu görülmektedir. Bunun sağlanmasında, İslâm'ın esasları ve mensuplarına telkin ettiği kardeşlik anlayışı kadar Hz. Peygamber'in uygulamaya koyduğu "muâhât" ameliyesinin de etkisi büyük olmuştur. Bu ameliye hicretten hemen sonra gerçekleştirilmiş ve Resûl-i Ekrem, ensarla muhacirleri bir araya getirerek her muhacir için ensardan bir kardeş tayin etmişti. 186 ailenin kardeş ilân edildiği bu uygulama sadece şekilde kalmamış, muhacirler ve ensar kan bağından öte bir bağlılıkla birbirlerine bağlanmışlardı. Hatta mirasla ilgili âyetler gelinceye kadar bu kardeşler birbirine vâris dahi oluyorlardı. Siyasî, iktisadî, içtimâî, dinî ve askerî pek çok fayda sağlayan muâhât, İslâm toplumunun yapılındaki rolü bakımından hicrete anlam kazandırmış ve muhacirlerin Medine'deki hayatlarını kolaylaştırmıştır (ayrıca bk. MUÂHÂT).

Siyasî açıdan hicretin büyük bir değişime imkân sağladığı aşikârdır. Mekke'deki müşriklerin baskıları karşısında pek çok

eziyet ve işkenceye mâruz kalan müslümanlar hicret sayesinde güç bulmuş ve Hz. Peygamber'in önderliğinde bir devlette kavuşmuşlardır. Hicretten sonra Yesrib şehrinin adı, "fesat" anlamındaki bir kökten geldiği için Resûl-i Ekrem tarafından "hoş ve güzel" mânasında Taybe veya Tâbe'ye çevrildi; daha çok da Medinetü'r-resûl yahut Medine-i Münevvere adıyla anılarak müslümanların kurdukları devletin ilk başşehri oldu ve bu konumunu Hz. Osman'ın şehid edildiği tarihe kadar korudu. Ayrıca Resûl-i Ekrem, Hz. İbrâhim'in hareminden (Mekke) sonra bu yeni merkezin de harem olmasını Allah'tan niyaz etmiş, niyazının kabulü üzerine de şehrin doğusundaki Harretüvâkım ve batısındaki Harretülvebre ile güneydeki Âir (Ayr) ve kuzeydeki Küçük Sevr dağları arası şehrin harem sınırı olarak kabul edilmiştir. Resûl-i Ekrem, Mekke'nin fethinden sonra ensara karşı vefa duygusuyla hareket edip Medine'yi bırakmamış ve vefatında Mescid-i Nebevî'deki hücre-i saâdetine defnedilmiştir.

Hicretten sonra Hz. Peygamber İslâm devletinin kuruluşunu ilân etmiş ve diplomatik temaslarına hemen başlamıştır. Yahudileri de içine alacak şekilde devletin ilk anayasasının belirlenmesini (DİA, III, 153-154) ve civardaki kabilelerle antlaşmalar yapılmasını bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Neticede 6 (628) yılında yapılan Hudeybiye Antlaşması ile, daha önce müslüman varlığını reddeden Kureyş de İslâm devletinin mevcudiyetini kabullenmek mecburiyetinde kaldı. Resûl-i Ekrem, devletin teşkilâtlandırılması için gereken bütün çalışmaları en kısa zamanda tamamlamaya çalıştı. Henüz hicretin birinci yılı dolmadan can ve mal güvenliğini sağlamak üzere çevreye silâhlı birliklerin gönderilmesi de bunu göstermektedir. Mekke döneminde kâfirlerin satışmaları ve fiilî engellemelerine karşı sabır

Hicret yurdu Medine'den bir görünüşü

tavsiye edilirken Medine döneminde durum değişmiş ve müslümanlara misillemede bulunma hakkı tanınmıştır. Çok kısa bir sürede güçlenecek ve tarihte yeni oluşumlara sebep teşkil edecek İslâm devletinin temelinde hiç şüphesiz hicret olayı vardır.

Hicret teşri açısından da büyük önem taşımaktadır. Mekke döneminde nâzil olan âyetlerde tevhid, nübüvvet, âhîret gibi temel inanç konuları işlenip ibadet ve ahlâkla ilgili İslâm esasları konulurken hicretten sonra ferdî ve içtimâî hayatı düzenleyen ahkâmıla ilgili âyetler inmiş, ibadet ve muâmelâta dair hükümler konularak müeyyideler getirilmiş ve devletlerarası hukuku ilgilendiren kurallar belirlenmiştir. Hicretin, İslâm davetinin seyirinde ve dinin yayılışında da etkili olduğu bilinen bir husustur. Medine döneminde davetin önündeki engeller birer birer kaldırılarak müslümanlara ve Müslümanlığa meyli olan kimselere yapılan baskılar kırılmış, böylece insanlara hür iradeleriyle dinlerini seçme imkânı sağlanmıştır. Hicretten sonra gün geçtikçe kuvvetlenen devlet otoritesi İslâm'a duyulan ilginin artmasını sağlamış, ayrıca kabileler ve aşiretlerle yapılan görüşmeler sonucunda gerçekleşen toplu ihtidâlarla hızlı bir yayılma sürecine girilmiştir. Hicretle müslümanların iktisadî ve ticarî imkânları da genişlemiştir.

Medine döneminin ilk yıllarında İslâmîyet'i kabul eden çevredeki insanların Hz. Peygamber'in yanına hicret etmesi bir zorunluluktan ve imanla ilgili görülüyordu. Kur'an buna uymayanları şiddetle kınar ve onların âkibetlerinin korkunç olduğunu belirtir (en-Nisâ 4/97). Müminlere böyle kimselerle yakın dostluk ilişkilerinin kesilmesi de emredilmiştir: "İman edip de hicret etmeyenler ise hicret edinmeye kadar onlarla sizin hiçbir yakın dostluğunuz ve ilişkiniz olamaz" (el-Enfâl 8/

72). Resûl-i Ekrem de kendisine iman ve biat etmek üzere gelen kişilerden biat şartı olarak hicret etmelerini istiyordu (Buhârî, "Meğâzî", 53; Müslim, "Birr", 6). Medine'ye gelenlerin daha sonra oradan ayrılıp başka bölgelere yerleşmeleri hoş karşılanmıyordu. Hz. Peygamber'in, "Alahım! Ashabımın hicretini kararlı kıl; onları toplukları üzerinde tekrar geriye döndürme" diye dua ettiği bilinmektedir (Müslim, "Vaşîyye", 5); nitekim hicret ettikten sonra Mekke'ye dönüp orada ölen Sa'd b. Havle için çok üzölmüştü (Müslim, "Vaşîyye", 5). Bu ve benzeri naslar dolayısıyla İslâm âlimleri bu devrede Medine'ye hicretin farz, daha sonra oradan ayrılanın ise haram olduğu görüşüne varmışlardır. İslâmîyet güç kazanıp, müslümanların buldukları bölgelerde kendilerine yapılan baskılar ortadan kalktıktan ve dinin esaslarını kolayca öğrenme imkânı doğduktan ve nihayet Mekke fethe dildikten sonra hicret bir zorunluluk olmaktan çıkarılmıştır.

Bu derece önem verilmesine bağlı olarak hicretin daha Peygamber döneminde bir takvim ve tarih başlangıcı sayıldığı görölmektedir. Ashabın, Resûl-i Ekrem'in hayatını Mekke ve Medine dönemi diye ikiye ayırması ve bu dönemlere ait yılları birbirini tamamlayacak şekilde değil ayrı ayrı zikretmesi (Buhârî, "Menâkıbü'l-enşâr", 28, 45, "Meğâzî", 85; Müslim, "Fezâ'il", 113, 118, 121, 123) bu hususun ilk işaretidir. Ayrıca İbn Şihâb ez-Zührî'den, Resûl-i Ekrem'in Medine'ye gelince bir takvim hazırlanmasını istediği, bunun üzerine hicretin gerçekleştiği rebülevvel ayının tarih başlangıcı olarak belirlendiği rivayet edilirse de bu rivayet fazla kabul görmemiştir (İbn Hacer, VII, 268). Hicretin resmen takvim başlangıcı sayılması Hz. Ömer zamanında 17 (638) yılında gerçekleşmiştir (bk. TAKVİM).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hcr" md.; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "hcr" md.; *Lisânü'l-Arab*, "hcr" md.; *et-Ta'rifât*, "hicret" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "hcr" md.; *Miftâhu künûzi's-sünne*, "hicret" md.; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "hcr" md.; *Müsned*, I, 348, 409, 430; II, 68, 315; III, 401; IV, 62, 99, 114, 223; V, 270, 363, 375; VI, 465, 466; Dârimî, "Şalât", 135, "Siyer", 69; Buhârî, "İmân", 4, "Cihâd", 1, 27, 194, "Menâkıbü'l-enşâr", 1, 27, 28, 45-48, "Meğâzî", 53, 85, "Nikâh", 92; Müslim, "Zekât", 139, "Vaşîyye", 5, 6, "İmâre", 83-86, "Fezâ'il", 113, 118, 121, 123, "Birr", 6; İbn Mâce, "Keffârât", 12; Ebü Dâvûd, "Cihâd", 2, 4, "Vitr", 11; Nesâî, "İmân", 9, "Bey'ât", 9, 12, 15, "Zinet", 25; İbn İshak, *es-Sîre*, s. 156-157, 205-210, 238-241; İbn Hişâm, *es-Sîre*?, I, 321-331; II, 431-507; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 217-239; III, 55-417; IV,

34-214; VIII, 36-301; Belâzûrî, *Ensâb*, I, 198-223, 257-271; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 37-42; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 353-393; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zehab* (Meynard), IV, 137-140; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve* (nşr. Abdülmurtî Kal'acı), Beyrut 1405/1985, II, 430-521; Reşîdüddin-i Meybûdî, *Keşfü'l-esrâr ve 'uddetü'l-ibrâr*, Tahran 1344 hş., I, 58; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 94-110; Nevevî, *Şerhu Müslim*, XI, 79-80; XIII, 6-9; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: es-sîretü'n-nebeviyye*, s. 281-338; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, III, 43-65; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 168-210; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Hatîb), VII, 236, 268-312; Süyûtî, *el-Haşâ'îşü'l-kübrâ* (nşr. M. Halîl Herrâs), Kahire 1386/1967, I, 451-473; Diyârbekrî, *Târîhu'l-hâmîs*, I, 320-343; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Bulûgu'l-ereb*, III, 214-216; L. Caetani, *İslâm Tarihi* (trc. Hüseyin Cahid), İstanbul 1924, III, 7-80; W. Montgomery Watt, *Mahomet à la Mecque* (trc. F. Dourveil), Paris 1958, s. 180-195; a. mlf., *Mahomet à Médine* (trc. S. M. Guillemain - F. Vaudou), Paris 1959, s. 13-14; Hasan Fethü'l-bâb, *'Alâ tarihü'l-hicre*, Kahire 1390/1971; Ahmed Abdülgafûr Attâr, *el-Hicre*, Mekke 1400/1980; Abdülhamîd Zûzû, *el-Hicre ve devrühâ fi'l-hareketü'l-vañaniyyeti'l-Cezâiriyye beynel-harbeyn: 1919-1939*, Cezâyir 1985; Mahmûd Ali el-Bablâvî, *Târîhu'l-hicreti'n-nebeviyye ve bed'ü'l-İslâm*, Beyrut 1406/1985; Şevkî Ebü Halîl, *el-Hicre hâdeşün gayyere mecrâ't-târîh*, Dimaşk 1406/1986; Sa'd el-Marsafî, *el-Hicretü'n-nebeviyye ve devrühâ fi binâ'i'l-müctema'i'l-İslâmî*, Beyrut 1409/1988; Muhammed b. Muhammed Ebü Şühbe, *es-Sîretü'n-nebeviyye fi dav'i'l-Kur'an ve's-Sünne*, Dimaşk 1988, I, 429-498; Levent Öztürk, *Hicretin Habesistan'la Münasebetleri* (yüksek lisans tezi, 1988, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), tür.yer.; Fethî Gays, *el-İslâm ve'l-Habeşe 'abre't-târîh*, Kahire, ts. (Mektebetü'n-Nehdati'l-Misriyye), s. 49; M. Lokman el-A'zamî en-Nedvî, *Müctema'u'l-Medineti'l-Münevere fi 'ahd'r-Resûl*, Kahire 1989, s. 31-51; Ahmed Abdülğani en-Necûlî el-Cemel, *Hicretü'r-Resûl ve şahâbetühû fi'l-Kur'an ve's-Sünne*, Mansûre 1989; Muhammed Khalid Masud, "The Obligation to Migrate: The Doctrine of Hijra in Islamic Law", *Muslim Travellers: Pilgrimage, Migration and the Religious Imagination* (ed. D. F. Eickelman - J. Piscatori), London 1990, s. 29-49; Mehdi Rızkullah Ahmed, *es-Sîretü'n-nebeviyye fi dav'i'l-meşâdiri'l-aşliyye*, Riyad 1412/1992, s. 257-306; W. Madelung, "Has the Hijra Come to an End?", *REI*, LIV (1986), s. 225-237; P. Crone, "The First-Century Concept of Hijra", *Arabica*, XLI/3, Leiden 1994, s. 352-387; B. Carra de Vaux, "Hicret", *IA*, V/1, s. 476-477; M. Akif Aydın, "Anayasa", *DIA*, III, 153-154.

AHMET ÖNKAL

□ FIKIH. Hicret'in tarihî, içtimâî ve iktisadî yönden olduğu gibi dinî, siyasî ve hukukî yönden de birtakım sonuçları olmuştur. Müslümanlar, hicretle birlikte Mekke müşriklerinin zulüm ve baskısından kurtularak Medine'yi yurt edinince İslâm'a yeni girenlerin de gerek zulüm ve baskıya mâruz kalmadan yaşamaları, gerekse yeni kurulan İslâm toplumuna destek olmaları ve İslâm esaslarını öğrenme imkânına kavuşmaları bakımından